

EKOLOGIYA HUQUQI

DARSLIK

TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

EKOLOGIYA HUQUQI

(DARSLIK)

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan
"Yurisprudensiya" yo'nalishi bo'yicha ta'lim oladigan talabalarga darslik
sifatida tavsiya etilgan.

TOSHKENT – 2018

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining
2017-yil 24-avgustdagi 603-sonli buyrug'iga asosan darslik sifatida nashr
etish uchun tavsiya etilgan

UDK:67.407

E 40

KBK:67.407

Ekologiya huquqi. Darslik // Mas'ul muharrir: yuridik fanlar
doktori, professor J.T.Xolmo'minov.
– Toshkent: TDYU, 2018. -366 b.

Taqrizchilar:

1. Djakbarov S.A. – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi
Qonunchilik palatasi deputati, Ekoharakat deputatlar guruhi a'zosi
2. Xabibullayev D.Y. – Toshkent davlat yuridik universiteti
Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual huquqi kafedrası mudiri,
yuridik fanlar nomzodi, dotsent

Mazkur darslik ekologiya qonunchiligiga oid so'nggi o'zgartish va
qo'shimchalarni inobatga olgan holda tayyorlangan. Unda ekologiya
huquqi asoslari tizimli ravishda bayon etilgan, har bir tabiiy resursni
muhofaza qilish va undan foydalanishning huquqiy holatiga alohida e'tibor
qaratilgan, bu esa ekologiya huquqining o'ziga xos xususiyatlarini ochib
bergan. Darslikda ushbu sohada ro'y bergan nazariy va amaliy yangiliklar
atroflicha qamrab olingan, unda bir qator yangi va dolzarb mavzular ham
yoritilgan.

Darslik ushbu mutaxassislik bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar,
magistrantlar, o'qituvchilar, shuningdek tabiiy resurslardan maxsus
foydalanuvchilar hamda tabiatni muhofaza qilish organlari xodimlari
uchun mo'ljallangan.

ISBN:978-9943-380-74-5

© Mualliflar jamoasi, 2018.

© Toshkent davlat yuridik universiteti, 2018.

MUALLIFLAR JAMOASI:

Bozorov U.B. y.f.n., dots. – 3-bob (Nurmatov M.M. y.f.n., dots. bilan hammualliflikda);

Xolmo‘minov J.T. y.f.d., prof. – kirish, glossariy, 9-, 11-, 19-boblar, (13-bob Mallayev N.R. y.f.n., dots. bilan hammualliflikda), (18-bob Aripov D.O‘. y.f.n. va Babanazarov K.R. y.f.n. bilan hammualliflikda);

Jurayev Y.O. y.f.d., prof. – 1, 2-boblar, (4-bob Mamadaliyev B.X. bilan hammualliflikda);

Usmonov M.B. y.f.d., prof. – 10-bob (Uzakova G.Sh. y.f.n. va Musayev B.T. bilan hammualliflikda);

Fayziyev Sh.X. y.f.d., prof. – 7-bob;

Skrinpnikov N.K. y.f.n., dots. – 5-bob (Mirzaabdullayeva M.R. y.f.n., dots. bilan hammualliflikda);

Mirzaabdullayeva M.R. y.f.n., dots. – 5-bob (Skrinpnikov N.K. y.f.n., dots. bilan hammualliflikda), 12-boblar;

Narzullayev O.X. y.f.n., dots. – 15-, 20-boblar;

Umarov D.M. y.f.n. – 16-bob;

Uzakova G.Sh. y.f.n., – 10-bob (Usmonov M.B. y.f.d., prof. va Musayev B.T. bilan hammualliflikda), 17-bob (Safarov J.I. y.f.n. bilan hammualliflikda);

Rajabov N.Sh. y.f.n., dots. – 6-bob;

Nurmatov M.M. y.f.n., dots. – 3-bob (Bozorov U.B. y.f.n., dots. bilan hammualliflikda), 8-boblar;

Maxkamov D.N. y.f.n. – 14-bob (Kurbonov E.R. bilan hammualliflikda);

Safarov J.I. y.f.n. – 17-bob (Uzakova G.Sh. y.f.n. bilan hammualliflikda), 21-bob;

Musayev B.T. – 10-bob (Usmonov M.B. y.f.d., prof. va Uzakova G.Sh. y.f.n. bilan hammualliflikda);

Mamadaliyev B.X. – 4-bob (Jurayev Y.O. y.f.d., prof. bilan hammualliflikda);

Kurbonov E.R. – 14-bob (Maxkamov D.N. y.f.n. bilan hammualliflikda);

Mallayev N.R. y.f.n., dots. – 13-bob (Xolmo‘minov J.T. y.f.d., prof. bilan hammualliflikda);

Aripov D.O‘. y.f.n. – 18-bob (Xolmo‘minov J.T. y.f.d., prof. va Babanazarov K.R. y.f.n. bilan hammualliflikda);

Babanazarov K.R. – 18-bob (Xolmo‘minov J.T. y.f.d., prof. va Aripov D.O‘. y.f.n. bilan hammualliflikda).

MUNDARIJA

KIRISH.....	5
GLOSSARIY.....	9
Umumiy qism	
1-bob. Ekologiya huquqi tushunchasi, predmeti va metodlari.....	14
2-bob. Ekologiya huquqi manbalari, tamoyillari va tizimi	32
3-bob. Tabiiy resurslarga nisbatan mulk huquqi.....	43
4-bob. Insonning ekologik huquq va majburiyatlari	58
5-bob. Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanish sohasida boshqaruvning huquqiy tartibi.....	71
6-bob. Ekologik me'yoriylash, standartlashtirish va sertifikatlashtirishning huquqiy asoslari.....	88
7-bob. Ekologik ekspertiza va nazoratning huquqiy holati.....	104
8-bob. Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish iqtisodiy mexanizmini huquqiy ta'minlash	120
9-bob. Ekologik qonunchilikni buzganlik uchun javobgarlik.....	137
Maxsus qism	
10-bob. Yerni muhofaza qilish va ulardan foydalanishning huquqiy tartibi	154
11-bob. Suvlarni muhofaza qilish va ulardan foydalanishning huquqiy tartibi.....	171
12-bob. Yer osti boyliklaridan foydalanish va muhofaza qilishning huquqiy tartibi ..	190
13-bob. Atmosfera havosini huquqiy muhofaza qilish	204
14-bob. O'rmon va o'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanishning huquqiy tartibi	222
15-bob. Hayvonot dunyosini muhofaza qilish va undan foydalanishning huquqiy tartibi.....	241
16-bob. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning huquqiy maqomi	258
17-bob. Aholi punktlari va xo'jalik faoliyatida atrof-muhitni huquqiy muhofaza qilish	285
18-bob. Chiqindilar va xavfli ashyolar bilan muomala qilishni huquqiy tartibga solish.....	301
19-bob. Favqulodda ekologik vaziyatlar va hududlarning huquqiy rejimi.....	314
20-bob. O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi xalqaro hamkorligi.....	334
21-bob. Xorijiy mamlakatlarda atrof-muhitni huquqiy muhofaza qilish.....	350
TAVSIYA ETILADIGAN ADABIYOTLAR.....	364

KIRISH

Bugungi globallashuv jarayonida tabiat, jamiyat va inson o'rtasidagi mutanosiblikning buzilishi, demografik vaziyatning o'zgarishi, ayniqsa iqlim o'zgarishida yuz berayotgan jarayonlar atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa dunyoning ko'pgina mintaqalarida tabiiy muvozanatning buzilishiga, ya'ni ona sayyoramizdagi harorat darajasi ko'tarilishiga, doimiy muzliklar egallagan maydonlar qisqarishiga, umumiy suv sathi ko'tarilishiga, yer, suv resurslari va atmosfera havosi ifloslanishiga, yerlar degradatsiyasi jarayoni kuchayishiga, nabotot va hayvonot olamining noyob namunalari hamda o'rmonlar kamayib ketishiga olib kelib, hozirgi kundagi global ekologik muammolarni keltirib chiqarmoqda.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov bu masalaga alohida e'tibor qaratib: "Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bog'liqdir"¹, – degan edi.

Alohida ta'kidlash joizki, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish muammolarini ham hal qilishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning tashabbusi bilan amaldagi qonunchilik, huquqni qo'llash va ilg'or xorijiy tajribani tahlil qilish asosida ishlab chiqilgan 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi² ham mazkur sohada alohida ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev 19-sentabr kuni Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida so'zlagan nutqida "Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash bilan bog'liq muammolar to'g'risida so'z yuritar ekanmiz, mintaqaning umumiy suv zaxiralaridan oqilona foydalanish kabi muhim masalani chetlab o'tolmaymiz. BMT Bosh kotibining "suv, tinchlik va xavfsizlik muammolari o'zaro chambarchas bog'liq", degan

¹Karimov I. A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. T.6. – Toshkent: O'zbekiston, 1998. – B. 110.

²O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2017–2021-yillarda "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" <http://strat.egy.regulation.gov.uz/uz/document/2>

pozitsiyasini to'la qo'llab-quvvatlaymiz. Ishonchim komil, suv muammosini hal qilishning mintaqa mamlakatlari va xalqlari manfaatlarini teng hisobga olishdan boshqa oqilona yo'li yo'q. O'zbekiston BMTning preventiv diplomatiya bo'yicha mintaqaviy markazi tomonidan ishlab chiqilgan Amudaryo va Sirdaryo havzalari suv resurslaridan foydalanish to'g'risidagi konvensiyalar loyihalarini qo'llab-quvvatlaydi. Bugungi kunning eng o'tkir ekologik muammolaridan biri – Orol halokatiga yana bir bor e'tiboringizni qaratmoqchiman... Biz BMT tomonidan Orol fojiasidan jabr ko'rgan aholiga amaliy yordam ko'rsatish bo'yicha shu yil qabul qilingan maxsus dastur to'liq amalga oshirilishi tarafdorimiz"³ deb ko'rsatilishi bugungi kundagi ekologik muammolarni hal qilishning zamonaviy yondashuvini ham ko'rsatib berdi.

Hozirda barqaror rivojlanib borayotgan O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ekologik siyosat natijasida ekologik inqirozning zararini kamaytirish, yangi inqiroziy jarayonlarning oldini olish yuzasidan qattiq va keskin chora-tadbirlar qo'llash imkoniyatiga ega bo'lgan, zamon talabi darajasidagi atrof-muhitni muhofaza qilish tizimi yaratilgan. Ushbu tizim jamiyat va tabiat o'rtasidagi muvozanatni saqlab qolish, fuqarolarning qulay atrof-muhitda yashashini va ekologik xavfsizlikni ta'minlash, shuningdek tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, tabiat boyliklarining butligi va muhofazaga olinganligini kafolatlaydigan tashkiliy-huquqiy mexanizm hisoblanadi. Mazkur mexanizmning amalga oshirilish jarayoni ko'p jihatdan ekologik qonunchilik tizimi va holatidan kelib chiqadi.

Ana shu ma'noda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH.Mirziyoyev tashabbusi va bevosita rahbarligida qabul qilingan 2017-yil 21-apreldagi "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruv tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5024-sonli, 2017-yil 11-maydagi "O'zbekiston Respublikasi o'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi, 2017-yil 31-may "Yerlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish borasida nazoratni kuchaytirish, geodizya va kartografiya faoliyatini takomillashtirish, davlat kadastrlari yuritishni tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2017-yil 16-noyabrdagi "Suv ta'minoti va suv chiqarish xizmati ko'rsatish sohasida to'lov intizomini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari va 2017-yil 18-yanvardagi "2017–2021-yillarda Orolbo'yi mintaqasini rivojlantirish Davlat dasturi to'g'risida"gi, 2017-yil

³Xalq so'zi. –2017. –20-sentabr.

21-apreldagi “Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish Davlat qo‘mitasi faoliyatini tashkil etishni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2915-sonli, 2017-yil 21-apreldagi “2017–2021-yillarda maishiy chiqindilar bilan bog‘liq ishlarni amalga oshirish tizimini tubdan takomillashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2916-sonli, 2017-yil 4-maydagi “2017–2021-yillarda yer osti suvlari zaxiralaridan oqilona foydalanishni nazorat qilish va hisobga olishni tartibga solish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2954-sonli, 2017-yil 5-sentabrda “Suv obyektlarini muhofaza qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi, 2017-yil 8-noyabrda “Energiya resurslaridan oqilona foydalanishni ta‘minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–3379-sonli qarorlari ekologik muammolarning zamonaviy yechimini ko‘rsatib beradigan huquqiy asosdir.

Shundan kelib chiqqan holda ekologiya sohasidagi milliy qonunchilik tizimini takomillashtirish yo‘nalishida pirovard natijalarga erishish uchun hozirgi zamon talablariga javob beradigan malakali yuridik kadrlarni tayyorlash talab etiladi. Aynan shu kabi maqsadlar ko‘zlangan **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining** 2013-yil 28-iyundagi PQ–1990-sonli “Yuridik kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi va 2017-yil 28-apreldagi PQ–2932-sonli “Toshkent davlat yuridik universitetida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlariga muvofiq zamonaviy yuridik fanning yutuqlarini, davlat-huquqiy, sud, huquqni muhofaza qilish, huquqni qo‘llash sohalaridagi demokratik o‘zgarishlar tajribasini inobatga olgan holda huquqiy fanlar va predmetlar bo‘yicha yangi avlod darsliklari tayyorlanishi ko‘zda tutilib, yuridik ta‘lim tizimining fundamental negizini tubdan isloh qilish va yaxshilash poydevori yaratildi. Shu ma’noda mazkur “Ekologiya huquqi” darsligi ham yuqoridagi maqsadlarga erishishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O‘zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig‘ilishidagi ma‘ruzasida “Eng muhim masala – aholining ekologik madaniyatini oshirish haqida jiddiy bosh qotirishimiz zarur. Albatta, bunday muammolarni faqat ma‘muriy yo‘l bilan hal etib bo‘lmaydi, bunga yosh avlod qalbida ona tabiatga mehr-muhabbat, unga daxldorlik hissini tarbiyalash orqali erishish mumkin”⁴ deb to‘g‘ri ta’kidlagan edi.

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar hamda O‘zbekiston Ekologik harakati vakillari bilan videoselektor yig‘ilishidagi ma‘ruzasida // Xalq so‘zi. –2017. –13-iyul.

Shundan kelib chiqqan holda ushbu o'quv darsligining asosiy vazifasi bo'lajak yuridik kadrlarda tahliliy fikrlash, yangi bilimlarni mustaqil ravishda egallash va ulardan foydalanish, ekologiya huquqini, ekologik huquqiy tartibga solish amaliyoti nazariy asoslarini, ularni ishlab chiqarish amaliyotida qo'llash ko'nikmasini shakllantirishdan iboratdir. Bu esa qonunlarni takomillashtirish, ularni amaliyotda qo'llash mexanizmini mukammallashtirish, pirovard natijada qonun ustuvorligining jamiyat hayotidagi o'rnini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Darslik umumiy va maxsus qismlardan tashkil topgan.

Darslik ekologiya qonunchiligiga kiritilgan so'nggi o'zgartish va qo'shimchalar, Prezident farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va qonunosti normativ-huquqiy hujjatlari, tegishli Davlat dasturlari talablari inobatga olingan holda tayyorlangan. O'ylaymizki, ushbu darslik hurmatli kitobxon va aziz o'quvchilarga ekologiya sohasidagi bilimlarni kengroq egallashga yordam beradi.

GLOSSARIY

Atrof tabiiy muhitning sifati – tabiatda, tabiat va inson orasida moddalar va energiyaning almashuv jarayonini doimo ta'minlab turuvchi va hayotni qayta tiklashni kafolatlovchi ekologik tizimlarning holati.

Atrof-muhitni ifloslantirish manbai – ishlab chiqarish jarayonida atrof-muhitga tushadigan moddalar yoki moddalar yig'indisi tufayli paydo bo'ladigan ifloslantiruvchi antropogen obyekt.

Atrof-muhitni taxminiy xavfsiz ifloslantirish darajasi (TXTD) – sanoat obyektlarini loyihalash uchun hisoblash metodi bilan belgilangan atmosferani ifloslantiruvchi moddaning vaqtinchalik normativi.

Baliq ovlash – baliq va umurtqasiz suv hayvonlarini tutish baliq ovlash hisoblanadi.

Davlat qo'riqxonasi – alohida ilmiy yoki madaniy-ma'rifiy ahamiyatga ega bo'lgan noyob va qimmatbaho hayvonlar hamda o'simliklarning yashash joyi hisoblangan oddiy yoki noyob tabiiy majmualar.

Davlat tabiat yodgorliklari – noyob, o'rmini to'ldirib bo'lmaydigan, ekologik, ilmiy, madaniy va estetik jihatdan qimmatli tabiiy obyektlari muhofaza etiladigan hududlar.

Davlat biosfera rezervatlari – hududlarni barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish maqsadida davlat biosfera rezervatlari – biologik rang-baranglikni saqlash, tabiiy obyektlar va majmualardan oqilona foydalanish uchun mo'ljallangan, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar.

Yer uchastkasi – yer fondining qayd etilgan chegaraga, maydonga, joylashish manziliga, huquqiy holatiga hamda yer uchastkasiga bo'lgan huquqlarning davlat yer kadastrida va davlat ro'yxatiga olish hujjatlarida aks ettiriladigan boshqa xususiyatlarga ega bo'lgan qismidir.

Yerlarning ifloslanishi – yerlarga salbiy ta'sir qiluvchi va ularga yot bo'lgan fizik, kimyoviy va biologik moddalarning qo'shilishi natijasida yer (tuproq)da kechayotgan tabiiy modda va energiya almashinuvining buzilishi oqibatida ekotizimlarda salbiy o'zgarishlar yuz berishidir. Yerlarning ifloslanishi tabiiy – vulqonlarning otilishi, yer qimirlashi, sel kelishi, sunamilar kabi tabiiy jarayon va hodisalar orqali hamda antropogen – insonlarning xo'jalik faoliyati natijasida yuzaga kelishi mumkin.

Ifloslanish – atrof tabiiy muhit sifatining keskin o'zgarishiga, o'simlik va hayvonot dunyosi obyektlarining nobud bo'lishiga va inson salomatligiga putur yetkazuvchi zararli moddalar, biologik organizmlar chiqarish va unga fizik ta'sir ko'rsatish.

Konsentratsiyaning cheklangan miqdori (KCHM) – odam organizmida reflektor reaksiyalarni paydo qilmasligi uchun kerak bo'lgan havo, suv va tuproqning konsentratsiyasi.

Qizil kitob – bu yo'qolgan yoki yo'qolish arafasida turgan, yo'qolib borayotgan, kamyob va kamayib borayotgan o'simlik va hayvonot dunyosining genofondini saqlab qolish maqsadida tashkil etilgan ma'lumotlar ro'yxati (reyestri).

Qonunchilikni ekologizatsiyalash – xo'jalik, rekreatsiyaviy va atrof tabiiy muhitga ta'sir ko'rsatuvchi boshqa faoliyatni tartibga soluvchi huquqiy normalar, normativ-huquqiy hujjatlarda ekologik ahamiyatdagi qoida va talablarni joriy etish, aniqlashtirish va rivojlantirish.

Qo'riqlanma zonalar – Davlat qo'riqxonalari, majmua (landshaft) buyurtma qo'riqxonalari, buyurtma qo'riqxonalar, davlat tabiat yodgorliklari va milliy bog'lar bilan chegaradosh hududlar.

Majmua (landshaft) buyurtma qo'riqxonalari (zakazniklar) – alohida ekologik qimmatga ega bo'lgan tabiiy obyektlar va majmualarni asl holatida saqlash uchun mo'ljallangan, davlat qo'riqxonalariga nisbatan huquqiy rejimi birmuncha yumshoqroq bo'lgan muhofaza etiladigan tabiiy hudud.

Milliy bog'lar – alohida ekologik, ilmiy, madaniy va estetik ahamiyatga ega bo'lgan, o'simliklarning noyob va qimmatli, shu jumladan manzarali turlarini saqlab qolish, takror ko'paytirish va tabiatni muhofaza qilish, rekreatsiya, ilmiy va madaniy maqsadlarda oqilona foydalanishga mo'ljallangan, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar.

Muhofaza etiladigan hududlar – yerning va (yoki) suv kengliklarining, (akvatoriyalarning) ustuvor ekologik, ilmiy, madaniy, estetik, rekreatsiya va sanitariya-sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik bo'lgan, xo'jalik maqsadidagi doimiy yoki vaqtincha foydalanishdan to'liq yoki qisman chiqarilgan uchastkalari.

Ov qilish – tabiiy erkinlik holatida yashaydigan yovvoyi hayvonlarni tutish maqsadida izlash, iziga tushish va quvlab borish, tutishga intilish yoki tutish (otish, tutib olish).

Oqovanning yo'l qo'yiladigan cheklangan miqdori (OCHM) – nazorat punktida suv sifati normalarini ta'minlash maqsadida vaqt birligi hisobiga ushbu punktida belgilangan rejimda ajralishiga maksimal yo'l qo'yiladigan oqova suvlardagi moddalar miqdori.

Sanitariya himoya zonasi – aholi yashaydigan va tashkilot orasidagi maxsus ajratilgan o'simlik va yalanglik zonasi, ifloslantiruvchi moddalar konsentratsiyasining zararsiz norma (kvota)gacha tarqalib ketishini ta'minlaydigan hudud.

Tabiiy resurslardan foydalanish limitlari – tabiiy resurlardan foydalanishning yoki iste'mol qilishning yo'l qo'yiladigan me'yorlari.

Tarixiy va madaniy yodgorliklar – jamiyat va davlatning taraqqiyoti, xalq hayotidagi tarixiy voqe'liklar bilan bog'liq bo'lgan inshootlar, yodgorlik joylar va predmetlar, tarixiy, ilmiy, badiiy yoki boshqa madaniy qimmatga ega bo'lgan moddiy va ma'naviy ijod mahsuli.

Tashlamalarning cheklangan miqdori (TCHM) – atmosfera havosi uchun belgilangan, yo'l qo'yiladigan cheklangan kvotadan oshmaydigan yer ustidagi konsentratsiyalarni shakllantiruvchi, vaqt birligi hisobiga to'g'ri keladigan tashlamalardagi ifloslantiruvchi moddalar miqdori.

Ta'sir ko'rsatish – insonlarning iqtisodiy, rekreatsion, ijtimoiy-madaniy manfaatlari bilan bog'liq bo'lgan va tabiiy muhitni fizikaviy, kimyoviy va biologik o'zgarishlariga olib keluvchi antropogen faoliyati.

Texnik jihatdan erishiladigan ko'rsatkichlar – oqova suvlarni ifloslantiruvchi moddalardan tozalash qurilmalarining texnik imkoniyatlarini hisobga olgan holda oqova suvlarning ko'rsatkichlari.

O'rmon – o'rmon fondiga ajratilgan, davlat ro'yxatiga olingan, xalq xo'jaligi, tabiatni saqlash (ekologik) va boshqa maqsadlarda foydalaniladigan daraxtlar, butalar kabi turli o'simliklardan tarkib topgan tabiat obyekti majmui.

O'simlik dunyosi – O'zbekiston Respublikasi hududida tabiiy muhitda o'sadigan yoki sun'iy yaratilgan sharoitlarda yetishtiriladigan barcha turdagi yovvoyi o'simliklar majmui.

O'simlik dunyosini muhofaza qilish – o'simlik dunyosining yashash faoliyati uchun qulay sharoitlarni ta'minlashga, uning yo'q qilib yuborilishi yoki unga boshqacha zararli ta'sir ko'rsatilishining oldini olishga qaratilgan faoliyat.

Botanika kolleksiyasi – ilmiy, madaniy-ma'rifiy, o'quv-tarbiyaviy va estetik ahamiyatga ega bo'lgan, yovvoyi holda o'suvchi o'simliklar yashash faoliyati mahsulotlarining tizimlashtirilgan to'plami (gerbariylar, urug'lar) hamda sun'iy yaratilgan sharoitlarda (botanika bog'larida, dendrologiya bog'larida, pitomniklarda, plantatsiyalarda va boshqalarda) yetishtiriladigan yovvoyi holda o'suvchi o'simliklar.

Yovvoyi holda o'suvchi o'simliklarning yashash faoliyati mahsulotlari – yovvoyi holda o'suvchi o'simliklarning yashash faoliyati natijasida hosil bo'lgan ildizlar, piyozboshlar, tanalar, poyalar, noydalar, po'stloq, barglar, g'unchalar, gullar, urug'lar, mevalar, sharbat (yelim) va boshqa mahsulotlar.

Hayvonot dunyosi – O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yoki vaqtincha yashayotgan barcha turdagi yovvoyi hayvonlar majmui.

Chiqindilarni joylashtirish limiti – muayyan muddatda joylashtirish uchun ruxsat etilgan chiqindilarning cheklangan miqdori.

Chiqindilarni utillashtirish – chiqindilardan qimmatbaho komponentlarni ajratib olish yoki ikkilamchi xomashyo, yoqilg‘i, o‘g‘itlar va boshqa maqsadlar uchun foydalanish.

Ekologik standartlashtirish – vakolatli davlat organlarining ekologik standartlarini belgilash, ularga rioya etish ustidan nazoratni olib borish bo‘yicha faoliyati.

Ekologik inqiroz – bu ekologik tizimda modda va energiya almashinuvining tabiiy holatda kechishining buzilishi yoki modda va energyaning kichik va katta aylanish jarayonlarining ma’lum bir bosqichdagi uzilishi.

Ekologik madaniyat – hozirgi va kelajak avlodlar uchun ekologik muammolarning yechimini topish va ekologik xavfsizlikka erishish har bir inson hayotida ulkan mas’uliyat ekanligini anglash va shu asosda faoliyat yuritish.

Ekologik me’yor – bu tabiiy resurslardan foydalanish, atrof tabiiy muhitga zararli ta’sir ko’rsatishni tartibga soluvchi huquqiy ahamiyatga ega bo‘lgan texnik ko’rsatkich (hujjat).

Ekologik me’yorlash – davlat organlarining atrof tabiiy muhit sifatini, tabiiy resurslardan foydalanish hajmini va boshqa ko’rsatkichlarini belgilash bo‘yicha faoliyati.

Ekologik munosabat – tabiatni muhofaza qilish, uni sog‘lomlashtirish, yaxshilash va tabiiy zaxiralardan oqilona foydalanishda kelib chiqadigan, kishilarning harakat yoki harakatsizliklarini belgilovchi ijtimoiy munosabat turi.

Ekologik omillar – tirik organizmlarning yashash muhitini belgilovchi va unga ta’sir etuvchi komponentlar.

Ekologik ong – bu har bir insonning hayoti va faoliyatida atrof tabiiy muhit uning yashash makoni ekanligini anglash darajasi.

Ekologik sertifikatlashtirish – mahsulot, ishlarni atrof tabiiy muhit holatiga zararli ta’sir ko’rsatmaslik darajasini aniqlaydigan uslub, ishlab chiqarilgan mahsulot yoki bajarilayotgan ishlarni belgilangan standartlar va boshqa me’yorlarga mos kelishini aniqlaydigan jarayon.

Ekologik tanglik – xalqaro hamjamiyat, davlat va jamiyat tomonidan global, mahalliy va regional miqyosdagi ekologik muammolar yechimini topishning qiyinlashuvi.

Ekologik tizim – tabiat qonuniyatlariga monand ravishda o'zaro uzviy funksional bog'langan tirik organizmlar va ularning yashash muhiti elementlari yig'indisi.

Ekologik xavfsizlik – organizmlar va ularning yashash muhitini tabiiy va antropogen omillar ta'siri tufayli turli miqyosda va tezlikda yuzaga keluvchi salbiy holatlardan saqlanganlik darajasi.

Ekologiya – tirik organizmlarning yashash muhiti bilan bo'ladigan munosabati haqidagi fan.

Ekologiya sohasida davlat boshqaruvi – vakolatli davlat organlarining tabiiy resurslardan foydalanish va atrof tabiiy muhitni muhofaza etish bo'yicha ijro etish va farmoyish berish faoliyati.

Ekologiya huquqi – tabiat bilan jamiyat o'rtasida paydo bo'ladigan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tomondan tartibga solishni o'rganuvchi fan.

Suv iste'molchilari uyushmasi – yuridik shaxs bo'lgan suv iste'molchilari tomonidan suvga doir munosabatlar sohasidagi o'z faoliyatlarini muvofiqlashtirish, shuningdek umumiy manfaatlarini ifodalash va himoya qilish uchun ixtiyoriy asosda tashkil etiladigan nodavlat notijorat tashkiloti.

Suv iste'molchisi – o'z ehtiyojlarini qondirish uchun suv obyektidan suv resurslarini belgilangan tartibda oluvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Suv obyekti – suvlar doimiy ravishda yoki vaqtincha to'planadigan va suv rejimining o'ziga xos shakllari va belgilari bo'lgan tabiiy (jilg'alar, soylar, daryolar va boshqalar) hamda sun'iy (ochiq va yopiq kanallar, shuningdek kollektor-drenaj tarmoqlari) suv oqimlari, tabiiy (ko'llar, dengizlar, yer ostining suvli qatlamlari) va sun'iy (suv omborlari, sel suvlari to'planadigan joylar, hovuzlar va boshqalar) suv havzalari, shuningdek buloqlar va boshqa obyektlar.

Suvdan foydalanuvchi – suv resurslarini suv obyektidan olmagan holda ulardan o'z ehtiyojlari uchun foydalanuvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Transchegaraviy suvlar – ikki va undan ortiq davlatlar chegaralarini kesib o'tadigan yoki shunday chegaralarda joylashgan har qanday yer usti yoki yer osti suvlari.

1-BOB. EKOLOGIYA HUQUQI TUSHUNCHASI, PREDMETI VA METODLARI

Atrof tabiiy muhitni huquqiy muhofaza qilish zaruriyatini belgilovchi global faktorlar. Ekologiya huquqi: shakllanishi va tushunchaviy asoslari. Ekologiya huquqi predmeti va metodlari. O'zbekiston Respublikasida yangi ekologik siyosat huquqiy asoslarining yaratilishi va rivojlantirilishi.

Atrof tabiiy muhitni huquqiy muhofaza qilish zaruriyatini belgilovchi global faktorlar.

Hozirgi davrda **global ekologik muammolar** insoniyatga katta tashvish tug'dirmoqda. Go'yoki yadro urushi xavfi ekologik muammolar "soyasi"da qolib ketgandek. Ularga qarshi kurashish har bir davlat va, albatta, bashariyat jamoatchiligining dolzarb vazifasi deb qaraladi. Xo'sh, gap qanday global ekologik muammolar to'g'risida bormoqda?

1. Iqlim (klimat) o'zgarishi. Iqlim o'zgarishining salbiy oqibati sifatida yer shari haroratining ko'tarilishi, ya'ni isib ketishiga olib kelishi bashorat qilinmoqda. Iqlimning isib ketishiga atmosferaga begona gazlarning, ayniqsa, SO (is gazi)ning chiqarilishi sabab bo'lmoqda.

Ilmiy taxminlar va xulosalarga e'tibor bering!

Olimlarning aytishicha, is gazining molekulari yer shari yuzasiga Quyoshdan kelayotgan issiqlikning yuqoriga ko'tarilishini to'sadi, havoni dimiqtiradi va isitib yuboradi. Bu hodisani fanda "parnik (issiqxona) effekti", deb atashadi. Parnik ichkarisidagi issiqlik sun'iy ravishda ushlanib qoladi. Unda odam uzoq tursa, havo yetishmaydi, terlab ketadi. Atmosferadagi "parnik" esa uning isishiga olib keladi. Natijada qutb muzliklari erishi boshlanib, okeanlar suvi ko'tariladi, Orol va qirg'oqqa yaqin davlatlarni (masalan, Angliya, Kuba, Singapur, Indoneziya va h.k.) suv bosishi mumkin. Olimlar hozirda dunyo tabiatida shunday o'zgarishlar yuz berayotganligini isbotlamoqda.

Iqlim o'zgarishi hozirda dunyo davlatlari zimmasiga tegishli tashkiliy, huquqiy va boshqa vazifalarni bajarishni vazifa qilib qo'yimoqda. Shundan kelib chiqib davlatlar o'z ekologik siyosatini va qonunchiligini rivojlantirishga harakat qilmoqda. O'zbekiston davlati ham iqlim o'zgarishiga qarshi ichki choralarni ko'rish bilan birga ushbu masalada

ISBN: 978-9943-380-74-5

9 789943 380745